

Stratum.

Den 23^e Augustus 1897 bezocht ik deze gemeente. Ik reed van Eindhoven naar Stratum, van daar naar Kesseluchten, vervolgens naar Alberlo, en eindelijk naar Helmond.

Aan het Gemeentehuis werd ik ontvangen door den burgemeester en diens beide wethouders; secretaris en ontvanger stonden daar ook. —

Boven in de Raadszaal vond ik de leden van den Gemeenteraad verzameld; van deze een drietal in rok. —

Leden van den Raad zijn Schreuder, een linnenfabrikant, die eersteds 700 baarde burgemeester zou geworden zijn, van Dijk, eveneens linnenfabrikant, Coolen, bierbrouwer, en nog twintig anderen. — De wethouder Poortenberg is een broeder van het bekende Raadslid uit Etten, de ontvanger van Stratum is zijn broer.

Ik had met de heeren over van alles te praten, vooral over de industrie in verband met den toestand van de arbeidende klasse. — Ik vernam van hen, dat over het algemeen genomen, de industrie (sigaren, linnen en pellen) voldoende werk heeft; dat ~~in doorslag~~ de sigaren, welke in Eindhoven en omstreken gemaakt worden, in doorslag niet meer dan f 20.- f 25.- kosten; dat een grote industrie te Stratum is, de fabriek van Brüning en Söhne, sigarenkistenfabrikanten; dat Brüning een uitstekend patroon is en een voorbeeldig werkgever. — Dat van 1860 tot 1875 veel bier van uit Eindhoven, Stratum enz. werd verstuurd naar Holland; dat daarmee fortuin gekomen zijn; dat tegenwoordig omgekeerd Holland (d. i. Heineken, van Tollenhoven enz.) veel bier import te Eindhoven; dat de concurrentie voor de brouwers zoo moeilijk is, doordat Heineken es. zo veel bierbottelaars te Eindhoven enz. hebben, die zij gratis van een bierwagen fleschen enz. voorzien.

Verder hoerde ik van de heeren niet veel nieuws. Op mijne audiëntie verschenen de R. C. geestelijken, de onderwijzers, en Past. van der Abbinne, van de Marechaussee; die heeren kwamen allen, om hunne oproeping te maken. Tijdens ik op het Raadhuis was, gaf de harmonie "Stratum's muziekcorps" enige stukjes ten beste. Het raadslid van Dijk
is

Pratun.

is de beschermheer van die muziek; hem bedankte ik dan ook. — De burgemeester, Smits, gaf mij niet den indruk, van bijzonder op de hoogte te zijn van de gemeente-administratie; op vele dingen, welke ik vroeg, bleef hij het antwoord schuldig; de wethouder Borrenbergen, of het Raadslid Schroeder gaven dande verlangde inlichtingen. — Ik durfde bijna geen vragen meer te stellen, omdat ik de positie van den burgemeester zoo moeilijk vond door zijne beïetelijke onkunde. —

Ik was door den burgemeester te ontbijten gevraagd, en had voor die uitnodiging bedankt. —

De administratie van den ontvanger was nog al goed in orde; de enige aammerking, die ik maakte, was, dat van vergunningsschreft en hoofdlijken omtrek verschillen, de collectieve bedragen in eens in het journaal geboekt waren, zonder dat de speciale betrekkingen waren aangeduid in een gezegeld register van ontvangst. —

De administratie van den secretaris was slecht; het bevolkingsregister verkeerde in ongunstiger toestand; meerdere gezinnen waren op één bladzijde vermeld; de bijhouding liet ook veer veel te wenschen over. —

De schuttersrol was nog niet opgemaakt (art. 23 K. B. 28 juni 1828 Abbld 42), er was geen register van aangiften van Nederlanderschap; er ontbrak een register van aanvragen en beschikkingen volgens de kinderwet; er was er in den allerlaatsten tijd een aangelegd. — Er was geen register van aangiften door stierenhouders; geen register van publicatie door B. en W.; de lijst van localiteiten, waarin sterke drank wordt verkocht en van de verleende vergunningen was onpractisch en onevolledig ingericht.

Den 1 October 1900 kwam ik weder in de gemeente; omdat er in 1897 zoveel aammerkingen opgetekend moesten worden herhaalde ik mijn bezwaar reeds in 1900. —

Van B. en W. vernam ik, dat bij de volkstelling bleek, dat er een 30 tal menschen meer in de gemeente woonden, dan de bevolkingsregisters aangaven.

Van de 39 in 1899 gesloten huwelijken was zeker 25% gedwongen

Pratun.

Dab „moeten“ trouwen neent steck toe, niettegenstaande de meisjs over het algemien op een jongdigen leeftijd, 18 à 19 jr., in het huwelijc treden. — De overzaak hiervan moet aan de fabrieken; veel volk uit Stratum werkt in Spijkenisse, in Waalwijk, in Eindhoven; omgekeerd werken vele arbeiders uit die gemeenten weer in Stratum. —

Stratum ligt geheel aan een gebouwd, langs de wegen van Eindhoven — maar Balkenwaard, maar Geldrop en naar Tongelre; langs die wegen waren ook de leden van den Raad, nog al goed over de hele gemeente verdeeld. Alleen de wethouder Versantvoort woonde niet in de kern, maar voorbij „de Burg“ op den weg naar Geldrop, bij eenige afsluich van Stratum.

De raadsverkiezingen werden niet bestreden; er bestaan dienaangaande geen partijen: in 1900 is hierf de oud-burgemeester van Buyl; deze was tot zijn dood lid van den Raad gebleven; in diens plaats werd bij de candidaatstelling de spoorwegenfabrikant Caron tot lid van den Raad verkozen ter „Klaard“.

De gronden onder de gemeente Stratum behoorden meestal aan de ingezekenen. Diervan moest echter worden uitgezonderd de gronden van de Kleihof; het huis met ± 30 Kl. t. is thans in handen van Belgische broeders; ze hebben daar een kostschool voor jongens, en verder een 30 tal postuuren. Ondanks die Broeders in België reeds een huis hadden, dat Kleihof heet, veranderden zij hier den naam van „Kleihof“ in „Eikenburg“. — De gronden, welke vroeger bij de Kleihof behoorden, ± 130 Kl. t., werden voor 14 jaren gekocht door Coenraad den Tjaartsmestfabrikant te Zelmond. De boerderijen, welke er stonden zijn alle weggebroken, met uitzondering van de woning van den boekhbaas, en van die van een arbeider. Het land werd aangelegd tot bosch.

Ik vermoed van B. en W. dat zij zelve de wortelheidingschouwen eens per jaar; er mocht over vele wortelheidingschouwen gehaald worden.

De sala is te Stratum belast met de armenzaak; hij wordt per visite betaald en zal niet meer kosten dan ± 1200,- de dag. — Hij moet daarmee de arbeidsgenoten blijven als op de salariën staamt. — De voedvrouw wordt door de gemeente betaald met

Stratum.

In tegenstelling met werk voor enige jaren geschiedde, worden er thans in Stratum geen socialistische propaganda gemaakt; het volk is er volledig van socialistisch opgedreven.

Werkelijke armoede wordt er volgens B. en W. in Stratum niet geleden; de kindersterfte is er helaas zeer groot. B. en W. verklaren dit, door dat het volk zo maar pret maakt, zoo gaarne uit is. De vrouwen gaan dondags veel uit; ze nemen haren jonge kinderen, kinderen van 1½ dagen, van 3 weken oud maar de kerberg en kunnen 's avonds eerst om tien, elfuur weer thuis; die armen huren dan 200'm heelen avond in een wagentje in de kroeg. — Als de mensen uit zijn, dan drinken de mannen vaak bier; de vrouwen houden helaas meer van borreltjes.

Ik beklaagde mij bij B. en W. bitter over de slechte verzorging van het administratieve werk ten secretariaat; hen daarop hield ik aan, de geringe zorg, blijbaar aan het gemeenteverslag, dat bestudeerd, waardoor men geen beeld van de gemeente kreeg; heel was daarom verkeerde vermeld, van nog veel meer werd in het oefsel niet gesproken. —

Ik vroeg verder nog aan de fabriek opgave, dat Stratum versprekt, toen er voor Eindhoven en omgevende gemeenten een kamer van Haaphandel zou worden opgericht. Daar gedep. stat., na zorgvuldige voorbereiding, een V. B. geprovoceerd hadden; waarbij die V. v. V. de ~~stat~~ opgericht, kwam Stratum zich beklaggen, dat de gemeente in die V. v. K. niet voldoende vertegenwoordigd was. Het bleek toen, dat er in Stratum 105 huize waren, terwijl Stratum aan G. S. aanvankelijk ^{een aantal van} ~~50~~ huize opgegeven. —

Dienstvervolg moest alles ongedaan gemaakt worden; het eerste V. B. ingetrokken, en een nieuw gevoorgeerd. —

B. en W. erkenden volmondig de gezagsoefening mijner grijsen; de burgemeester berichtte, dat hij deel had bij staan, dat hij veel zelf werkte, doch bij den secretaris zo maar mogelijk haging. Het angeloek was echter, dat de secretares dat werk niet kende; hij was vroeger sigarenfabrikant geweest; de zaken liepen echter fors; toen werd hij ^{leider van} schoonvader, die in den raad van Stratum veel te regelen had, benaamde tot secretaris van Stratum. — De leiders-

Stratum.

ter secretarie was een broer van den secretaris, evenwel huurbaar. Als hij zelf, hij was daarmee gelaten als voluntair, kreeg na enkele jaren een gratificatie; en werd ten slotte aangesteld als kleerk!

Ik wees B. en W. op hunne verplichting in deze ^{al} gemeente dat gebrekbaar personeel behouden, dan mocht en slok in ieder geval een Nederlands man bijhouden; daarvan hing voor de gemeente, die zich sterk uitbreidt, in de toekomst veel te veel af.

Ik wees ten slotte den secretaris nog op zijn vele leeftijd, om zo maar daadende den burgemeester te stemmen en overwinchapp hem te verschaffen. —

Aan 20 febr. 1904 kwam ik eerst in de gemeente; ik was te vooren in Leest geweest, en ging later nog naar Heelsumdaad. Het moraal van de bevolking blijft sterk dalen; er kommen wel 200 goed als gne onmetlige gebouwen voor, maar leb. huizen, evenveel sterke leb.; 60% gedwongen huwelijken onder de arbeidende klasse; 50% gedwongen huwelijken op het gehele gebied huwelijken dat gesloten wordt.

De inrichting der huishoudens van de arbeidende klasse is over het algemeen huurig; er wordt openbaar geld verdienst, maar het zit niet in de bevolking om te sparen. Onder de inrichting van en gewoon arbeiders huishoudens zal volgens B. en W. ± 150 huurig zijn; ± 10% van hen die huizen, hebben dat bedrag; de rest heeft minder; 10% zal heelmaal niets hebben, waarmee ze in het huwelijksboete shappen.

Wanneer de getrouwde vrouw op de fabriek werkt, wordt het huishouden schroomlijke verwaarloosd; de vrouw ^{gaat} ~~gaat~~ om half twaalf van de fabriek; is om 11.45 thuis en heeft dan juist den tijd om warm water te maken, zoo dat haar man om 12 uur koffie met brood vindt; 's ochtends en 's avonds krijgen de mensen ook slechts koffie met brood (meestal willebrood) en alleen op donderdag krijgen de mensen warm eten.

Eengebouwd, is de op de moraliteit van de mensen niets meer te regen. De echtparen zijn elkaar trouw, en houden elkaar godsdienstplichten.

Eindhoven en Stratum samen hadden eersteds gesamen,

Stratum.

lijk een zeer groot grondbesit. Omstreeks 1840 is dat verkocht en kreeg Stratum zijn aandeel in de afbrengh in constant opl. De gemeente heeft slechts 18 H.A. grond over, 6 al. t. steekle maastr. de rest bosland of slechte heide.

Ik heb B. en W. sterke geادviseerd, om het onderhoud der waterleidingen ten laste der gemeente te nemen; het schouwerven ging niet teke bewaren, en ik met vele processen verbaal gepaard. De kleeren schenen er nog al ooren naar te hebben.

Er zijn in Stratum twee gemeente veldwachters, die ieder p. 500 salaris hebben p. 50 voor kleeding. Iden is over hem zeer bevredig.

De school van Belgische broers voor meer uitgebreid lager onderwijs op Eikenburg (de Kleihoef) neemt nog al op; er zijn thans 85 jongens, meestal Hollanders, slechts enkele Belgen.

Het gaat den fabriekaranten in Stratum over behalve meer zeer goed; hun fabriekswolk gaat het minder goed, doort ^{de menschen} niet sparen, en niet helder en praper zijn. De wethouder Bos, Umbrogen vertelde, dat hij als Vincentiaan dienstwijl de waarnemer dienen bezocht, inden getroffen werd, door de heerschende onreinheid; dat zat niet in het volk in, om het huis netjes in orde te houden.—

Sinds 1886 bestaat er een heuvelverordening op het bouwen van arbeiderswoningen; de minste afmeting voor een woning is 50 ll²; dienengedose zijn de woning bestendigen redelijk goed, en heeft iedere woning minstens drie vertrekken. —

De kinderen geven het geld aan de ouders niet af; ze betalen kostgeld, en besteden de rest voor amusement en voor kleeding; daardoor doch het zelfs in huishoudens, waar de gemiddelde kinderen huishouders veelal p. 40 verdienken, — er staan 200 armzalig en bedroevend huizen. De geest van de mensen is in dit opzicht zoo verkeerd; ze willen helue niet anders.—

Aan 1 Maart 1904 kwam ik weer in Stratum; ik ging er vanuit den Bosch heen; dienselfden dag bezocht ik nog Spalk en Waalre, waarna ik te Falst-Waalre den trein naar den Bosch nam.

Bangenien zich niemand voor de dienstleie had aangemeld, had ik wel op den tijd om met B. en W. te praten. Ons

Stratum.

gesprek liep voornamelijk op over de meerdere afminderen, behulpelijheid om ~~de~~ een grenswijziging van Eindhoven te bevoelen. Wethouder Schröder zou tegen iedere grenswijziging tegen, behalve wanneer Stratum en Eindhoven verkeerd werden tot één gemeente. Burgemeester Brink voelde zich wel voor een regeling, en vond, dat het voor Stratum thans nog niet zoos slecht was.

De moraliteit van de bevolking blijft achteruitgaan; drankmisbruik wordt vooral gehad door de ambachtslieden (timmerlieden, meubelmakers enz), heel blaandaghandelen is bij hen erg. — De fabrieksarbeiders kunnen geen blaandaghandelen omdat ze dan gedoen zouden kunnen op de fabrieken. — Onder den minderen stand neemt het aantal gedwongen huwelijken meer en meer toe; zeker 60%; op een fabriek bij Eindhoven werken 19 meisjes, die dadelijk na Paschen maatschappij processeren. —

Ook de kindersterfte beneden het jaar neemt meer en meer toe. —

Men had evenwel tegen de neutrale (of socialistische gelijke) bonden, als tegen den K. C. volksbond. Van beide zijden probeerde men elkaar te overtroeven, door het volle moede te vliegen. —

De bekende socialistische leider, Eduard Nederl, is deser dagen krankzinnig geworden en naar Constance verwaaist. —

Op mijn advies, of het niet noodzakelijk was om een huisboudschool op te richten, om de fabrieksmisjes hun huishouden te leren, toegelijk ik ten antwoord, dat men niet geloofde, dat zoch school nut zou stichten, omdat zij, voor wie de school bestemd zou zijn, er geen gebruik van zouden maken; ik heb toen op Tilburg gewerkt, waar de Meeslieden 200'nschool hebben opgericht. ^{van} Die school doet zeer veel gebruik van de school.

Gedwongen huwelijking komt in Stratum niet voor. De nieuwe bepalingen uit het provinciale reglement op de waterleidingen vonden wel insprekking; men zegt er geen bewaar in, doort het onderhoud den laste van de gemeente wordt gebracht.

De school wordt te klein; de burgemeester wilde een kleine bijbouwen; ik raadde den bouw van een nieuwe vierklasige school aan op een ander punt van de gemeente; wethouder

Stratum.

Schröder viel mij bij; ook steunde hij mijn wens, dat er in de plaats van het houten, veel te kleine raadhuis er een behoorlijk raadhuis mocht gebouwd worden. De secretarie moest nu al maar de raadszaal worden overgebracht, omdat het kamerijtje beneden, waar ik nu met H. en W. zat te praten, te wechtig en te klein was. Op de secretariekamer moest nu toch ook nog de raadsvergaderingen gehouden worden.

Volgens Klaasen, die de administratie ter secretarie mocht, was er daar veel enige verbetering waartoe nemen, vooral door doch een jongen ~~te koop~~ te maken. Veltman uit Raats, hemel, als ambtenaar ter secretarie was aangesteld; aan het gemeentebestuur over 1905 was heel weinig zorg besteed; er stond haast niets in. —

Den 10 April 1911 bezocht ik Stratum en Eindhoven. Ik ging er vanuit den Bosch heen, en bleef 's avonds in het Past. huis te Eindhoven logeren.

Het oude raadhuis van den Heer de Blaey werd voor 29 mille gekocht; onder woning de veldwachter, en rest de chaussee is raadhuis, secretarie, kamer voor H. en W., voor burgemeester, voor raadszaal; de eerste verdieping + de rest van het huis werd ingericht als woning voor het hoofd der school. In den tuin werd een houten klassieke school gebouwd, + een gymnastiekhal, dat gemakkelijk veranderd kan worden in twee schoolhallen. In den schooltuin (43 mille) kreeg gemeente een huizing voor Nijls subsidie ad 33 mille; men zal nog een proces met den commissaris moeten afwachten over diens staal van meer en minder werke, waarmee hij f 2000 kende den stratum in rekening brengt. —

De openstelling met Eindhoven werd door beide heerhoven; de burgemeester is daarvan een groot tegenstander; de ambtenaren de gemeenteraad zouden daarvoor wel te vinden zijn. Hij sprak alleen welhouder Verschueren; welhouder Caron was voorzaam op reis.

Van de oprichting van een eigen gasfabriek voor de om Eindhoven liggende gemeenten zal wel niets komen; Waensel mocht zich los van Carl Francken, — dat is de zaak niet meer losmend.

Sinds wijziging van het reglement op de waterleidingen stelt Stratum een voorste arbeider aan op f 400's jaars; de toestand van de waterleidingen

Stratum.

moet zeer goed zijn

Hooft der school Blahey is een bekend drankbestrijder; houdt lessingen eraan; drankgebruik neemt zeer sterk af; vooral ook bij den middeleeuw, die nu veel bierwater of spiritwater drinkt, in gevallen waarin men eerst steeds een borrel maakt.

Ook in Stratum staat de industrie zeer goed; er zijn vele fabrikanten in de gemeente, en daardoor is er veel arbeidsgenacht; na Eindhoven is Stratum wel de meest welvarende gemeente.

Welhouder Caron is strooibulzen fabrikant; leek gach hem slecht; omdat de doorgaam in Stratum te duur was, plaatste hij zijn fabriek gedeeltelijk naar Gelse; — de bandfabriek van Ullings in die gemeente nam hem daar wel van zijn personeel af; — beenverplaatsing bij zich gedeeltelijk naar Aken; de firma Carep uit Ede levert tegenwoordig houten harspelarij, en even ruukte Caron zijn velle huigt.

Een sigarmaker verdient in Stratum gemiddeld f 10, een textiel arbeider gemiddeld f 7. — Speciale vergulding is er niet. —

De sigarafabrikanten richtten een patroensbond op; — de overige fabrikanten zijn niet in een bond vereenigd. —

De Peel centrale heeft hare keels staan bij de firma van Waensel te Eindhoven. Behalve de firma van Waensel bedient zij alleen de firma van den Nahmer te Stratum. Er zou opheldering mogelijk door de Peil centrale tekenfaal wel geld verloren worden.

Den 4 juni 1916 bezocht ik per auto vanuit Eindhoven de openrechten Stratum en Geldrop.

Bent W. maar vooral de burgemeester verklaren zich sterk tegen annexatie tenzij alle zes gemeenten helemaal gecombineerd worden.

De industrie oproert goed, behalve de strooibulzenfabriek; de loonstandaard in Stratum staat voor die industrie heel te laag. De ambachtslieden verdienen f 10, sigarmakers f 15; arbeiders bij Brüning f 14; wevers en schaermakers f 13. — Kleistuur is f 2 tot f 2.50. — En shelij land hebben de meeste arbeiders niet. — Loperaard wordt er niet; og. zinnen, maar f 70 in de week inkant, haarden niets over; meteen zich nog voor militievergadering aan!

Sinds de mobilisatie is het drankgebruik weer veel meer. Dronkenschap komt weinig voor. Er wordt veel

Stratum.

gebeert kindervergunning. Om het dansen in de herbergen tegen te gaan, werd er een belasting (publieke vermaakbeladen) ingevoerd; er is thans geen muziek meer in de herbergen.

Moraliteit gaat sterk achteruit, minstens 60% gedwongen huwelijken. Kindersterfte stevig gewaagd; wordt wegeschreven aan 1° onzindelijkhed, en 2° aan het spreden der kinderen met de vleesch.

Verhoudingen op de fabrieken zijn goed, mits het voldoende goed behandeld wordt.

Er zullen 50 gezinnen van socialisten zijn.

Alle arbeiders zijn in bonden vereenigd, behalve die in de bouwvakken. De fabrikanten hebben twee bonden, nl een neutrale bond, en een V. C. bond voor de sigaren industrie. — Bij quaesties onderhandelen de besturen der respectieve bonden met elkaar. —

Sterk aangedrongen op de oprichting van een huisvrouwschool, die is zeer noodig. Een meisje, dat goed trouwt, kan nog geen aardappels koken!

We bladeren te Linschoten geft daar een cursus bakhouders en handelsrekenen, voldoende voor minder dan 100 personen. Van uit Stratum daar bezocht. —

Evensoo de combachtschool te Linschoten; daar staan gescreid.

Stratum